

VÝUKA POLITICKÝCH VĚD A EKONOMICKÉ MYŠLENÍ V PRVNÍ POLOVINĚ DEVATENÁCTÉHO STOLETÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH

Jaroslav Krameš, Vysoká škola ekonomická v Praze¹

Úvod

Ekonomické myšlení v první polovině devatenáctého století má zvláštní postavení ve srovnání s jinými etapami vývoje ekonomického myšlení v českých zemích. Probíhá v podmínkách, ve kterých je vědecká a publikační aktivita v oblasti národního hospodářství velmi nízká a zájem o obor i u těch, kteří národní hospodářství přednášejí, upadá. Z tohoto pohledu je možné první polovinu devatenáctého století nazvat obdobím úpadku ve vývoji ekonomického myšlení v českých zemích. Přesto je také uvedené období možno vnímat jako období přelomové. Je to období přechodu od merkantilismu ke klasické škole politické ekonomie, které probíhá na základě recepce myšlenek klasických ekonomů ze zahraničí. Je to období, ve kterém se formují počátky moderní ekonomické vědy a nová podoba oboru – politických věd, v jehož rámci se ekonomická věda pěstovala.

V první polovině devatenáctého století existovala v českých zemích dvě střediska výuky politických věd. Mezi uvedená střediska patřila jednak pražská univerzita, kde od roku 1807 až do roku 1849 působil profesor politických věd Wenzel Gustav Kopetz (1781–1857) a jednak olomoucké lyceum (od roku 1827 univerzita), kde se během první poloviny devatenáctého století vystřídala řada osobností na katedře politických věd (viz Krameš, 2007). Mimo tato centra působilo několik osobností, které svými spisy seznamovali veřejnost s učením představitelů klasické školy (zejména s učením Adama Smitha) jako byl Lexa z Aehrenthalu a Jiří hrabě Buquoy či Jan Nepomuk Zizius. Lexa z Aehrenthalu a hrabě Buquoy publikovali své spisy v zahraničí. Vznikaly výjimečně i monografie na specializovaná ekonomická témata.² V průběhu první poloviny devatenáctého století a pak živelně vznikající literární reflexe hospodářských problémů v pojednáních (K. H. Borovský, František Guth, Matěj Sychra, František Brauner aj.),³ které byly uveřejňovány v dobovém tisku. V depozitářích Památníku národního písemnictví v Praze na Strahově se uchovaly originální zápisy přednášek z učení o státním hospodářství (*Staatswirtschaftslehre*) profesora politických věd na pražské univerzitě Wenzela Gustava Koptze. Originální literární a vědecká památka, která je jedinečným svědectvím o stavu ekonomického myšlení a geneze ekonomické vědy v českých zemích v první polovině devatenáctého století. Přednášky, které byly

1 Stat' se opírá o výsledky zkoumání v souvislosti projektu Grantové agentury ČR číslo 402/06/0275 „Vývoj ekonomie jako předmětu vysokoškolské výuky v českých zemích do roku 1948“.

2 Viz monografii hraběte Deyma: „*Ueber Creditinstitute*“. Praha, 1844.

3 Viz blíže (Jirsák, 1914) a články uveřejňované v časopise „Časopis českého muzeum“, které reprezentovaly výsledky české vědy v tehdejší době.

považovány za ztracené, a které měl k dispozici na počátku minulého století profesor politické ekonomie na pražské univerzitě Albín Bráf, se však nezachovaly úplně. Přednášky z vědy o policii (*Polizeiwissenschaft*) a z finanční vědy (*Finanzwissenschaft*) chybí. Ovšem Albín Bráf je měl ještě k dispozici (viz Bráf, 1923, str. 12–16), a to včetně rezolucí, které zahrnovaly závěry z veřejných disputací. V pozůstalosti „Albín Bráf“, která je spravována v Archivu Národního muzea v Praze, jsou dochovány cenné poznámky A. Bráfa k jednotlivým částem politických věd. K policejní vědě, finanční vědě i k vědě o státním hospodářství včetně rezolucí z veřejných disputací. Dochovaly se v pozůstalosti „Albína Bráfa“, která je uložena v depozitářích Archivu Národního muzea v Praze. I tak jsou přednášky jedinečným dokladem o povaze ekonomické vědy tak, jak byla vnímána na vysokých školách v první polovině devatenáctého století. Přednášky umožňují zpřesnit obraz o tom, jak probíhala recepce učení představitelů klasické školy politické ekonomie v čele s osobností Adama Smithe a jak se formoval obor výuky, v jehož rámci recepce probíhala. Článek se opírá také o pozůstalost Albína Bráfa a o archiválie v Zemském archivu v Opavě – Pobočka Olomouc. Pokusme se povahu disciplin, které reprezentovaly ekonomickou vědu na vysokých školách, charakterizovat. K této proměně kvality ve vývoji ekonomického myšlení dochází v období tuhého dohledu státu nad výukou politických věd jako předmětů výuky a v období přesunu těžiště zájmu vyučujících od politických věd k jiným disciplinám. Cílem výuky politických věd byl od jejich zavedení poskytovat správním orgánům návody k jejich činnosti, neboť národohospodářský proces byl chápán jako proces správný. Hospodářství bylo vnímáno jako nedílná součást širšího celku a bylo i proto podřízeno účelu, který plynul z tohoto širšího celku. V první polovině devatenáctého století byly ohroženy celé politické vědy, v jejichž rámci se nauka o hospodářství realizovala. Politické vědy byly zatlačovány jinými disciplinami. Současně však slovy profesora Koptze proniká do Rakouska z Německa na počátku devatenáctého století „nová věda“ (národní hospodářství) a z ní se pak rodí moderní pojetí ekonomické vědy u nás. Cílem statě je charakteristika těchto procesů.

1. Relativní pokles významu politických věd

Ke konci osmnáctého století se stále od roku 1769 používala Sonnenfelsova učebnice (viz Sonnenfels, 1787) jako závazná předloha pro přednášky z politických věd v Rakousku (viz Krameš, 1997). Učebnice byla publikována celkem osmkrát. Poslední vydání prvního dílu se uskutečnilo v roce 1819. Joseph von Sonnenfels se svojí školou byl skutečným zakladatelem výuky politických věd v habsburské monarchii. Sonnenfelsovo učení obsažené v předepsané učebnici se udrželo celých 78 let na rakouských univerzitách (od roku 1770 do roku 1848). Podle ní byly konány přednášky a byla i předlohou pro různé příručky, které se pro účely výuky psaly. Pokud byl obsah učebnice v souladu s hospodářskou politikou státu a se sociálně-ekonomickou realitou, prokazovala výuka politických věd praktický smysl a byla preferována vládou. Již za panování císaře Josefa II (1780–1790) se některé aspekty hospodářské politiky rozcházejí s obsahem učebnice. Josef II ruší nevolnictví roku 1781 a na základě fyziokratické koncepce jediné daně připravuje se svými úředníky berní a urbaniální patent. Také josefínský katastr je připravován podle fyziokratických idejí. To byly aspekty, se kterými se představy kameralistů rozcházely. Kameralisté se

museli podrobit císařově vůli. Josef II. vyslovil pochybnosti o praktičnosti politických věd. Ke konci 18. století nastal souběh řady okolností, které přivedly obsah učebnice do nesouladu s realitou. Po roce 1815 se rozvíjí průmyslová revoluce, která je mimo jiné doprovázena i relativním přelidněním. Současně probíhá na konci 18. století a počátku devatenáctého století populační exploze. Kritika politických věd vrcholí za vlády císaře Leopolda II (1790–1792) také přesvědčením fyziokrata.

Objevily se otázky, zda by jinak pojaté disciplíny nebyly pro správní praxi vhodnější a užitečnější. Patřily mezi ně statistika, těžké policejní přestupky (*Schwere Polizeiübertretungen*) a politická zákonověda (*Politische Gesetzkunde*), které byly pojaty jako systematický, komentovaný přehled vyhlášek. Hledání vnitřních souvislostí mezi fakty ustupovalo do pozadí. Oproti Sonnenfelsovu pojetí politických věd byla preferována jiná ideová pozice. Není snad tento pozitivně právní, pragmatický přístup užitečnější pro požadavky praxe než přístup, který předkládají politické vědy? V období za vlády císaře Leopolda II. (1790–1792) se dostala tato otázka do centra pozornosti formování oboru. Politické vědy ztratily svůj dosavadní vliv na utváření rakouského systému studia. Sonnenfelsova autorita byla v tomto období na čas ořesena.

S úmrtím císaře Leopolda II. v roce 1792 však nastoupily konzervativní síly a Sonnenfels svoji autoritu i vliv na formování vzdělávací soustavy obnovil.

2. Nové uspořádání politického studia a politické vědy

Sonnenfels si byl vědom toho, že musí udržet politické studium jako studium užitečné pro výkon správní praxe a vytvořit mezi disciplínami soulad. Sonnenfels musel dát politickým vědám novou praktickou koncepci, která by jim zajistila místo v politickém a právnickém studiu. Politické vědy se staly „všeobecnou teorií legislativy“ (Osterloh, 1970, s. 257).

Definitivní podobu získalo politické studium v učebním plánu v roce 1810. Podoba přetrvávala až do poloviny devatenáctého století. Na základě dekretu dvorské studijní komise z roku 1810 bylo studium na právnických fakultách rozděleno na studium právní a studium politické. Politické studium zahrnovalo i politické vědy (*Politische Wissenschaften*), které i nadále tvořily tři disciplíny. Policejní věda (*Polizeiwissenschaft*), obchodní věda (*Handlungswissenschaft*) a finanční věda (*Finanzwissenschaft*). Přednášely se podle předepsané Sonnenfelsovy učebnice v zimním semestru čtvrtého ročníku a skládala se z nich na konci semestru semestrální zkouška. Studium disciplín bylo povinné. Na lyceu v Olomouci se přednášela „rakouská, politická věda o zákonech“ (*Österreichische politische Gesetzkunde*) a „těžké policejní přestupky“. Součástí výuky profesorů politických věd byl i od roku 1781 tzv. *Lehre des Geschäftsstils* i statistika.

Je nutno dodat, že Sonnenfelsova učebnice zahrnovala pojetí a teorie, jimiž překračovala meze merkantilismu a ty umožňovaly její přežívání i v devatenáctém století. Merkantilismus konce osmnáctého století v českých zemích byl merkantilismem sui generis. Je to pozdní merkantilismus, který je rozkládán novými idejemi. Příkladem je pojetí bohatství, které je tvořeno sumou statků a nikoli penězi ztotožňovanými s drahými kovy a Humeova kvantitativní teorie peněz. Zahrnuje i princip konkurence, který naplňuje (vnitřní) obchod a spojuje manufakturní výrobu se zemědělstvím.

V této době se Sonnenfels svoji autoritou postavil proti pokroku ve vývoji ekonomického myšlení. Zabránil pronikání učení Adama Smithe, Condillaca, Younga a dalších ekonomů do učebnice a zachoval její tradiční charakter. Tím, že jeho učebnice zůstává předepsanou učebnicí až do roku 1848, přispěl ke konzervování ekonomického myšlení. Na výuku politických věd podle předepsané učebnice dohlížely úřady. Učebnice však byla již v první polovině devatenáctého století považována za zastaralou. Odpověď na otázku zastaralosti odpovídá nejostřejší dobový kritik Sonnenfelsovy učebnice Josef Kudler, profesor politických věd na vídeňské univerzitě, který poukazuje v předmluvě k vlastní učebnici z roku 1846 na překonané pojetí různých kategorií a ekonomických vztahů. Kudler poukazuje v Předmluvě své učebnice z roku 1846 na to, že Sonnenfels je zastáncem tzv. „Prohibitiv-systému“ (Kudler, Předmluva, s. III) a tak neodpovídá duchu vědy. V teorii je to zase například povaha kapitálu, vztah pracovníků a zaměstnavatelů, vztah spotřeby k výrobě a další vztahy a kategorie, které neodpovídají stavu ekonomického myšlení v první polovině devatenáctého století (Kudler, Předmluva, s. III).

Důsledkem daných okolností byl pokles významu politických věd v politickém studiu. Profesori politických věd, kteří přednášeli v rámci svých povinností i další disciplíny, přesunuli těžiště svého odborného a vědeckého zájmu na nové disciplíny. Původní politické vědy byly zatlačeny do pozadí zájmu.

Kopetz dosáhl pověst odborníka, byť to nebylo přímo z oblasti národního hospodářství, ale z politické vědy o zákonech. Uznání získal spisem z roku 1807 „*Österreichische politische Gesetzkunde*“ (viz Kopetz, 1807, 1819). Spis byl publikován právě včas, aby se již od roku 1810 stal pomocnou knihou při studiu politické vědy o zákonech. Spis byl roku 1810 v novém studijním řádu uznán za předepsanou učebnici disciplíny politických věd o zákonech a v letech 1829 a 1830 doplněn o další dva publikované díly (Kopetz, 1829, 1830). Spisy zajistily Koptzovi vědecký kredit a dodnes jsou ceněny pro informace z oblasti rakouských živnostenských předpisů. Předmětem byly hlavně vyhlášky včetně poukazů na překážky a těžkosti, které musí posluchači přechodem k praxi přemáhat. Zvláště na lyceech byl přesun těžiště výuky z politických věd na politickou zákonovědu či statistiku očividnější. Profesori politických věd z Olomouce se angažovali v těchto zástupných disciplínách a jako učitelé politických věd či představitelé ekonomického myšlení zůstali doposud pro odbornou literaturu neznámí. Christoff von Passy, Joseph Rohrer, Gustav rytíř Schreiner, Hieronymus von Scari zu Cronhof, Johann Koppel. Von Passy publikoval statistiku, mapu Moravy a Slezska. Podle vlastních skript přednášel všeobecné dějiny. Také Johann Koppel publikoval „*Über Vergehen und Übertretungen*“ a „*Handbuch der österreichischen Strafgesetzes*“. Také u dalších profesorů politických věd byla literárně odborná činnost z jiných disciplín (nikoli však z oblasti ekonomické) pozoruhodná, co se týče počtu vydaných spisů. Zvláště profesor Rohrer publikoval množství spisů z politické vědy o zákonech. Činnost i výuka profesorů byla pod přísným dohledem úřadů. Na profesory, včetně profesorů politických věd, bylo nahlíženo jako na těleso, které je součástí byrokratické hierarchie.

Forma i obsah výuky politických věd podléhaly dohledu úřadů. Jednak odborná literatura podléhala cenzuře a jednak každý profesor politických věd se musel držet při výkladech již zmíněné, předepsané Sonnenfelsovy učebnice. Duchovní prostředí pro rozvoj ekonomického myšlení nebylo příznivé. Dá se charakterizovat slovy císaře

Františka, které vyslovil při návštěvě na univerzitě ve Štýrském Hradci: „*Ich will keine gescheiten, ich will gute Bürger*“ (nechci žádné učené, chci dobré občany), (citováno podle Richter, 1869, s. 17).⁴ Takové podmínky ekonomického myšlení jen podvazovaly a projevovaly se v nezájmu profesorů o národní hospodářství. Literární produkce z národního hospodářství byla minimální.

Stav ekonomického myšlení v českých zemích v první polovině devatenáctého století nelze ohodnotit jinak než jako dočasný úpadek⁵ (viz Jirsák, 1914, ss. 705–722). Zastaralá učebnice, dohled úřadů a nezájem učitelů o vlastní obor, to byly okolnosti, ze kterých je možno učinit závěr o úpadku ekonomického myšlení nejen v českých zemích, ale v celém Rakousku v první polovině 19. století. Přes uvedené skutečnosti zaostávání Rakouska v hospodářském vývoji za svými rivaly přimělo úřady k jisté toleranci ke kritice Sonnenfelsovy učebnice. Tolerance vytvořila „skulinu“, kterou proudila recepce nových idejí ze zahraničí a umožnila přechod od merkantilismu ke klasické škole politické ekonomie i v našich zemích. Poskytla určitý prostor pro pronikání nových myšlenek do výuky profesorů politických věd.⁶ Důkazem jsou přednášky z politických věd profesora Koptze a zmíněná výuka profesora Kudlera ve Vídni. Uvolnil se tak přechod od merkantilismu ke klasické škole politické ekonomie v jejich výuce i v českých zemích.

Přednášky Koptzovy jasně ukazují, že i v uvedených podmínkách probíhal proces, který ústil ve vytvoření národohospodářské teorie jako samostatné disciplíny. Pokusme se nyní postihnout charakter nových myšlenek, které na příkladu působení profesora Koptze pronikaly do ekonomického myšlení. Ústup politických věd z výsluní univerzitní výuky byl kompenzován zavedením národního hospodářství (National-Ökonomie) spojené s nadějí vývoje ekonomické vědy do budoucna.

3. Recepce učení Adama Smitha

V roce 1896 publikoval E. Cannan skripta Adama Smitha pod názvem: „*Lectures on Justice, Police, Revenue and Arms. Přednášky o justici, policii, příjmech státu a armády*. (Viz Vybrál, 1939, s. 48. Viz také souhrnnou zprávu o přednáškách z „právní vědy“ – právo, vláda a ekonomie – z let 1763–4. Dále i Raphael, 1995, ss. 17–18 a Pavlík, 1989, s. 392). Skripta pocházejí z let 1763–4 a jsou důkazem, že Adam Smith ještě roku 1763 vnímal politickou ekonomii velmi podobně té, která panovala v té době i v Rakousku. Podle dochovaných dokumentů, lze dovodit, že ještě v šedesátých letech osmnáctého století byla úroveň disciplíny, ve které se ekonomická věda prezentovala ve výuce, v Británii i v Rakousku srovnatelná. Připomeňme, že v Rakousku v té době odpovídající obraz politické ekonomie zprostředkoval spis *Staatswirtschaft* (Justi, 1963), podle něhož se „ekonomická věda“ na vysokých školách přednášela

4 Carl Thomas Richter byl profesorem politických věd na pražské univerzitě ve druhé třetině devatenáctého století do roku 1878.

5 Skutečná vědecká produkce však téměř chybí. Viz Sborník (2007), Gruber (1924) a Bráf (1923).

6 „*Moudrost vlády patentovat si neškodnost učitelů a zaplombovat celními opatřeními duchovní činnost ... že by bylo přece lepší následovat pokročilé výsledky vědy, než nutit učitele prostřednictvím nedostatečné učebnice vždy za zády prolamovat zákonnou stráž bezpečnosti hranice též. Rakousko cítilo svoji tehdy již svoji hospodářskou bídu a dalo mlčky souhlas k odstranění zastaralé Sonnenfelsovy učebnice*“. (Citováno podle Richter, 1869, s. 18).

až do roku 1769, aby byl vystřídán učebnicí Sonnenfelsovou. Zprvu se Sonnenfels držel učebnice Justiho a během šesti let vypracoval vlastní učebnici, která se stala od 12. srpna roku 1769 předepsanou učebnicí na všech rakouských univerzitách (Kink, 1854, s. 497). A. Smith se roku 1765 blíže seznámil s učením fyziokratů, když v uvedeném roce navštívil Francii. Přejal od nich nauku o koloběhu statků, kterou transformoval do podoby učení o výrobě a rozdělování bohatství. Adamu Smithovi stačilo 13 let a merkantilistická politická ekonomie se transformovala do podoby politické ekonomie, jejímž předmětem bylo zkoumání podstaty a původu bohatství národů. Zatímco ve Velké Británii spis o politické ekonomii posledního merkantilisty J. Steuarta, který byl publikován v roce 1767, upadl vlivem učení Adama Smithe v zapomnění, v Rakousku naopak bez ohlasu zůstal v roce 1776 a 1778 uveřejněný překlad slavného spisu Adama Smithe (viz blíže Roscher, 1874, s. 598). Překlad slavného Smithova díla do němčiny byl pořízen dříve než překlad do francouzštiny a váže se na roky 1776 (první díl) a 1778 (druhý díl). Pocházel od Johanna Friedricha Schillera. V Rakousku zůstaly tyto překlady bez povšimnutí. Uvedená fakta dokládají rozdílnost situací v obou zemích. Vliv učení A. Smithe změnil směr vývoje ekonomického myšlení v Rakousku až na počátku devatenáctého století. Ovšem zatímco v západní Evropě se klasická škola politické ekonomie rozvíjí v dílech D. Ricarda, T. R. Malthuse, J. B. Saye a dalších, v Německu představuje klasická škola politické ekonomie přechodné stádium mezi kameralismem a historickou školou (např. Kolb, 2004, s. 74). Počátky ekonomické vědy v českých zemích jsou spojeny s recepcí vlivu učení Adama Smithe (1723–1790) zejména prostřednictvím německých představitelů. Patří mezi ně zejména Christian Jakob Kraus (1753–1807), Georg Friedrich Sartorius (1766–1828), August Ferdinand Lüder (1760–1819), Gottlieb Hufeland (1760–1817), Johann Friedrich Eusebius Lötze (1771–1838), Ludwig Heinrich von Jakob (1759–1827), Julius von Soden (1754–1831).

V Rakousku mezi posluchače pronikají první informace o učení Adama Smithe prostřednictvím spisů profesora J. N. Zizia. Jeho spis *„Oekonomisch-politische Betrachtungen über die Handelsbilanz“* (vydáno ve Vídni) z roku 1811 přináší jednu z prvních informací o díle Adama Smithe. Jiným jeho spisem je *„Bemerkungen über das neue Grundsteuersystem“* publikovaný ve Vídni roku 1823. Na katedře politických věd na vídeňské univerzitě šířil myšlenky Adama Smithe Heinrich Watteroth. V českých zemích je to profesor pražské univerzity Kopetz, hrabě Buquoy a Lexa z Aehrenthalu a v Olomouci učitelé na lyceu. Za zmínku stojí nesmělé informace o učení Adama Smithe v přednáškách Watterothových. Mezi nejvýznamnější publikace patří Lexy z Aehrenthalu (Aehrenthal, 1819 a Aehrenthal, 1801–1802) a hraběte Buquoye (Buquoy, 1815). Povšimnutí si zaslouží důraz na použití matematiky ve spisech hraběte Buquoye v historii ojedinělý a ze současného hlediska zcela moderní. Jewons jej označil v tomto ohledu za svého předchůdce. Dále nelze opomenout profesora Koptze (Kopetz, 1784–1859.). Zřejmě sem je možné i zařadit učební příručku Koptze pro jeho suplenty *„Vorträge über die Nationalökonomie, Finanz- und Polizeiwissenschaft“*, kterou se zatím však nepodařilo dohledat a článek v časopise Hesperus v roce 1819 *„Über die praktische Anwesenheit der nationalökonomischen Lehrsätze auf Bestehenden Zustand der europäischen Staaten“*, také nedohledaný. Učení Adama je doprovázeno idejemi hospodářského liberalismu, které podlamovalo tradici merkantilistické reglementace. Velký význam pro recepci spisu A. Smithe měl

překlad Smithova díla od Christiana Garve (1742–1798), který pochází z roku 1794. Tento překlad odezvu ve střední Evropě nachází. S rozšířením idejí Smithova učení jsou spojeny spisy J. B. Saye (1767–1832) *“Traité d’économie politique”* z roku 1803 a *“Cours complet d’économie politique pratique”*. Celkem šest dílů vydaných v letech 1828–1829. U nás bylo dílo A. Smithe vnímáno také prostřednictvím spisů K. H. Raua a Schöna. Pražský profesor Wenzel G. Kopetz vnímá tento vliv jako vznik „nové vědy“, kterou datuje do období po roce 1805. Tuto vědu nazývá „National-Ökonomie“.

Teprve vliv učení Adama Smithe nutí Koptze, Zizia, Buquoye změnit postoj k dosavadnímu ekonomickému myšlení. Zejména k učení merkantilistů. Poukazují na fyziokratismus jako na samostatný myšlenkový systém a oceňují úlohu přirozených zákonů. Například profesor Zizius v první kapitole svého spisu o obchodní bilanci rozlišuje systém fyziokratů, systém merkantilistický a Smithův systém. Druhou a třetí kapitolu věnuje klasické škole. Nazývá je „Podstata bohatství“ a „Rozdělování bohatství“. Vliv učení A. Smithe je patrný jak formou, tak i obsahem. Také spis hraběte Buquoye i přednášky profesora Koptze rozlišují tři ekonomické systémy. Merkantilistický, fyziokratický a posléze Smithův (tzv. systém industriální). Merkantilistický systém je již kritizován z hlediska pozic klasické školy politické ekonomie. S vlivem učení Adama Smithe vznikají tak zárodky nové disciplíny, kterou dnes nazýváme „dějiny ekonomických učení či teorií“.

3.1. Wenzel Gustav Kopetz (1781–1857)

Dominantní osobností pěstování ekonomické vědy a politických věd v českých zemích byl profesor pražské univerzity Wenzel Gustav Kopetz. Východiska jeho učení jsou kameralistická. Centrem systému zůstává stát a stát je také subjektem jeho nauky o státním hospodářství (*Staatswirtschaftslehre*). Státní nauka je jen modernějším, novým poměrům přizpůsobeným výrazem pro kamerální vědy. Stejně jako ony se člení na dvě velké části. Jednak na industriální politiku (*Industrie-Politik*), což je modernější výraz pro Sonnenfelsovu obchodní vědu a jednak na finanční politiku. To, co je nové a znamená přelom ve vývoji disciplin, je nauka, kterou Kopetz nazývá národní hospodářství (*National-Ökonomie*). Jejím subjektem není stát ale národ. Název národní hospodářství se opírá o kategorii „národ“ (*Volk* či *Natio*) a odtud také plyne označení *Volkswirtschaft/slehre* a *National-Ökonomie*. Národní hospodářství (*National-Ökonomie*) je zavedeno jako relativně samostatná součást industriální politiky. Právě to národní hospodářství Kopetz považuje na „novou vědu“.

S pojmem „National-Ökonomie“ přichází roku 1805 hrabě Soden a v roce 1807 pak s názvem „*Volkswirtschaftslehre*“ Hufeland. Při formování oboru nový subjekt sebou přinesl od samého počátku spory o smysl užívání této kategorie. Kopetz přednáší národní hospodářství jako relativně samostatnou součást industriální politiky. Mnozí významní současníci ve střední Evropě odmítali pojmy „*Volkswirtschaft*“ či „*National-Ökonomie*“ jako například Lexa z Aehrenthalu (Lexa z Aehrenthalu, 1819, Úvod s. 1). Skladba disciplin v přednáškách profesora Koptze odpovídá skladbě disciplin profesora Sonnenfelse, podle něhož se politické vědy členily na vědu policejní, vědu obchodní a vědu finanční.

Z jeho přednášek plyne, že národní hospodářství profesora Koptze se formovalo postupně. Ještě roku 1810 je názoru, že „*industrialismus*“ (učení Adama Smithe)

považuje za syntézu merkantilismu a fyziokratismu.⁷ Obraz o fungování hospodářství země se u Koptze vyvíjel. Je potvrzením vývoje pojetí fungování hospodářství od merkantilistické regulace a reglementace hospodářství k pojetí hospodářství, které je řízeno objektivními a univerzálními zákony. Přednášky pocházejí z konce čtyřicátých let devatenáctého století a nesou silnou stopu vývoje ekonomického myšlení prvních desetiletí devatenáctého století. Je na nich znát, že je Kopetz během doby přepracovával, dopracovával, doplňoval, jak potvrzuje i profesor Albín Bráf (viz Bráf, 1923) a podoba oboru respektuje vývoj ekonomické vědy tak, jak se víceméně odrazila v polovině devatenáctého století. Obsah tvoří klasická škola politické ekonomie. Na rozdíl od vídeňského profesora politických věd Kudlera, který ve svých přednáškách Sonnenfelse soustavně kritizoval (viz Bráf, 1923, s. 14), Kopetz vyslovoval pouze kritické občasně polemické poznámky a konstatoval její zastaralost.

3.2 Vývoj pojetí oboru v první polovině devatenáctého století

Politické vědy byly praktickými disciplinami. Musely sloužit odborné přípravě úředníků pro správní praxi. Nebyly primárně zaměřeny na teorii. Klíčovou úlohu v měnícím se vývoji ekonomického myšlení mělo pojetí aplikace teorie na hospodářskou politiku. Kopetz se ocitl na rozcestí. Jakou cestou se vydat? Dodržovat nařízení úřadů znamenalo přednášet v duchu Sonnenfelsovy učebnice. V tomto ohledu však v devatenáctém století politické vědy jako praktické vědy selhávaly. Hlavním problémem byl princip populace, který se dostal do nesouladu s vývojem reality. Nad užitečností politických věd se vznášel otazník. Fyziokratismus byl také překonaným systémem myšlení. Je to až učení představitelů klasické školy, které Kopetz akceptuje.

Teprve s vlivem učení Adama Smithe prostřednictvím metodické úpravy J. B. Saye (1760–1832) je vazba na přirozenoprávní základ přetržena. J. B. Say oddělil, mimo jiné, politickou ekonomii od přirozenoprávního základu. Současně oddělením politické ekonomie od politiky se stává politická ekonomie vědou teoretickou. Say byl v tomto ohledu následován významnými ekonomy doby – Malthusem, Ricardem a dalšími. Say narušil dosavadní tradici, podle které byla politická ekonomie od merkantilistů a fyziokratů vědou ryze praktickou ve smyslu vodítka pro státníky a orgány veřejné správy. Ještě podle A. Smithe je politická ekonomie vědou o podstatě a původu bohatství národů, ale zůstává současně vodítkem pro státníky a veřejné orgány. Say vnímá politickou ekonomii již jako čistě teoretickou vědu. První stoupenci učení Adama Smithe v Německu učení Adama Smithe komentovali, ale většinou odmítali spojovat samotný pojem politická ekonomie s čistě teoretickým pojetím. Politická ekonomie jim stále splývala s tradičním pojetím merkantilistické politické ekonomie (politické vědy). Pro kvalitativní změnu ve vývoji ekonomického myšlení hledali jiné označení vědy. Proto postupně zdomácněli pojmy „Volkswirtschaftslehre“ či „National-Ökonomie“. Také Kopetz spojuje „novou vědu“ v Německu s pojmem „National – Ökonomie“ a nikoli s politickou ekonomikou. Nakonec bylo kompromisní řešení jak terminologické tak i syntéza tradičního středoevropského kamealismu s učením Adama Smithe nalezeno v pojetí „německého Saye“ K. H. Raua (1792–1870), (Kolb, 2004, s. 74).

⁷ Tento názor nelze přímo doložit z jeho přednášek, ale je to konstatace z jeho rezoluce z roku 1810, kterou měl k dispozici ještě profesor Albín Bráf. (Viz Bráf, 1923, s. 15).

Rau je vedle Schöna ekonom, na kterého se Kopetz nejčastěji odvolává. Politická ekonomie se podle Raua člení na praktickou část a teoretickou část. Po stránce formálně systematické vyjadřuje politická ekonomie vztah mezi hospodářstvím, které ovládají přirozené zákony, jimiž se řídí tvorba a rozdělování bohatství. Stát nemá jejich působení narušovat, a proto je teorie teorií soukromohospodářskou. Stát je vytlačen do národohospodářské politiky (*Volkswirtschaftspolitik*) či do „péče o národní hospodářství“ (*Volkswirtschaftspflege*). Rau vymezil vztah mezi národohospodářskou teorií a praktickou částí politické ekonomie. Klasické učení ztratilo prostřednictvím Raua svoji jednotu, ale získalo podobu soustavy disciplin v rámci politické ekonomie, ve které byla jako obor přednášena po celé devatenácté století a zasahovala i do první polovinu století dvacátého. Jeho učebnice byly na německých vysokých školách používány celé dvě třetiny devatenáctého století nebo představovaly vzor pro ostatní. Na tomto základě byla napsána i učebnice Josefa Kudlera z roku 1846 (Kudler, 1846). Rauova systematika se odrážela v ekonomickém myšlení i v českých zemích.

Jeho učení předjímá hospodářský liberalismus a úkoly vědy váže na odhalování a zkoumání objektivních a univerzálních zákonů, ze kterých je možné pravidla pro hospodářskou politiku odvodit a není třeba žádná pravidla pro hospodářskou politiku „vymýšlet“ jako tomu bylo v učení kameralistů. Kameralismus představoval teorii hospodářské politiky, kde stát byl organizujícím faktorem společnosti i hospodářství. Složitá situace pro politické kruhy (je třeba mít na mysli, že účelem výuky politických věd byla odborná příprava úředníků) ústí ovšem k ústupu pěstování ekonomické vědy i její výuky do pozadí.

3.3 Východiska učení profesora Koptze

Východisko úvah profesora Koptze o ekonomickém životě země je kameralistické.⁸ Zůstává jím stát a jeho potřeby ve spojení s náklady, které jsou nezbytné k uhrazení výdajů na „vnitřní a vnější bezpečnost“ státu, tj. výdaje na stálou armádu, loďstvo, diplomacii, justici, administrativu, policii a další. Kopetz uvádí, že ekonomickým základem, ze kterého se finanční zdroje čerpaly, byly původně domény a regály panovníka (tedy majetek panovníka) včetně nepřímých daní. Úřad, který měl tyto příjmy ve své kompetenci, byla tzv. camera či česky komora a učení o této činnosti se nazývala v původním smyslu kamerální věda (původní zdroj názvu). Tyto finanční zdroje však na úhradu výdajů moderního státu již nestačily a musely být rozšířeny z domén a regálů panovníka na celé „národní jmění“ (*Nationalvermögen*) a „národní důchod“ (*National Einkommen*).

Obsah činnosti státu byl zaměřen podle Koptze na dva základní cíle. Jednak to byly příjmy spojené s hospodařením státu. Předmětem činnosti byla činnost státu, která je pro něj vlastní. Naplňováním tohoto cíle činnosti státu se zabývala finanční věda. Předmětem byla finanční politika. Ta se podle Koptze zabývá souhrnem zásad, podle nichž má být z národního důchodu vydělen a vybrán náležitý příjem k uspokojení veřejných potřeb. Druhým cílem činnosti státu bylo ovlivňování úrovně „národního důchodu“ či „národního jmění“. Vymezovala obsah industriální politiky. Rau používal pro tento cíl pojem *Volkswirtschaftspflege* (péče o národní hospodářství). Industriální

8 Základem následujících subkapitol jsou Koptzovy přednášky. (Kopetz, 1784–1859).

politika podle Koptze představuje souhrn zásad, podle kterých má veřejná správa působit na zakládání, udržování a zvyšování národního jmění (*National-Vermögen*). Pojem Industrie-Politik přejímá od von Schlötzer. Odkazuje se na s. 8 prvního svazku jeho „Anfangsgründe der Staatswirtschaft“ (Riga 1805–1807, 2 svazky). Kopetz přejímá i smysl pojmu, když píše, že Schlötzer „tímto termínem označil působení vlády na podporu národního průmyslu“ a on sám jej používá ve stejném smyslu. Finanční politika a industriální politika tvoří vědu či nauku o státním hospodářství (*Staatswirtschaftslehre*). Kopetz v tomto smyslu uvádí: „Souhrn zásad (*Grundsätze*) postupu vlády pro dosažení obou výše zmíněných cílů tvoří vědecký základ oboru vědy o státním hospodářství“ (Kopetz, 1784–1859, Staatswirtschafts-Lehre, Einleitung. Begriffe der Wissenschaft).

Z národního důchodu jsou uhrazovány „veřejné výdaje“. Současně na něm závisí dosažení materiálních cílů národa. Čím vyšší bude národní příjem, tím dokonalejší mohou být státní instituce.

3.4 Národohospodářská teorie

Nová věda tvoří relativně samostatnou část industriální politiky. Kopetz ji chápe jako samostatnou vědu, která by se měla projevit i samostatnou disciplinou jako tomu je v názorech řady německých ekonomů. Již z uvedeného pojetí však plyne otázka vztahu teorie a industriální politiky.

Kopetz uvádí, že v Německu se „nová věda“⁹ (národní hospodářství) zabývá principy (*Grundsätze*) vzniku, růstu, rozdělování a spotřeby národního jmění a národního důchodu. Uvádí, že mnozí němečtí ekonomové pojem odmítají a dávají přednost pojmu National-Ökonomie. Pojem National-Ökonomie se objevuje v názvu spisu von Jakob: *Grundsätze der National-Ökonomie* (Halle, 1805, třetí vydání 1825) a ve spise Jul. Graf von Soden: *Die National-Ökonomie*. (Lipsko, 1805–1823, 6 svazků). Kamerální vědy se nezabývaly tvorbou a rozdělováním bohatství, ale postupy vlády při působení na národní jmění či příjmy státu. Kopetz pokračuje, že teprve tato obecná část poskytuje principy, na kterých lze stavět finanční a industriální politiku. To, čím se kamerální vědy nezabývaly, bylo zkoumání podstaty a původu bohatství národů. Nezabývaly se zdroji či výrobními faktory a jejich transformací ve výstup hospodářství. Slovy profesora Koptze „*Na rozdíl od státního hospodářství se kamerální věda nezabývá zkoumáním účelnosti pramenů státního příjmu a jejich vliv na národní jmění, pojímá je jako něco daného a rozvíjí pouze zásady jejich správy*“. Text je připsán vlevo v poznámce (Kopetz, 1784–1859, Staatswirtschafts-Lehre, Einleitung. Begriffe der Wissenschaft). Kamerální věda¹⁰ považovala tuto problematiku za danou. Pouze se zabývají jen zásadami co nejlepší správy pramenů státních příjmů. Kopetz si souvislosti uvědomoval jen postupně a zapracovával je také postupně do svých přednášek.

9 Sám o tom uvádí, že „*mnou vypracovaný rozsah oboru státního hospodářství je totožný s tím, s čím je v současnosti stále ještě uznáván v zahraniční literatuře (Angličané, Francouzi, Italové, economie politique) a dokonce v naší nejnovější německé literatuře nachází své nejdůležitější stoupence, jako jsou Hufeland, Schlötzer, Storch a Rau.*“ (Kopetz, 1784–1859, Staatswirtschaft 1, National-Ökonomie I).

10 Někteří autoři používali pojem kamerální vědy v jednotném čísle a Kopetz patřil mezi ně.

Kopetz rozšiřuje problematiku Staatswirtschaftslehre ve srovnání s obsahem kamerální vědy. V přednáškách hovoří o disciplině, která se zabývá „principy vzniku a rozmnožování národního jmění“ (Kopetz, 1784–1859, Staatswirtschaftslehre, Einleitung. Begriffe der Wissenschaft). Učení o všeobecných zákonech, jak teorii Kopetz nazývá, předesílá jako obecnou část Staatswirtschaftslehre, která bude předcházet jejím ostatním částem. Posunem oproti merkantilistickému pojetí je názor, který Kopetz zastává, že z všeobecných zákonů budou odvozeny principy, podle nichž má vláda působit jednak na hospodářství země (což je předmětem industriální politiky) a na hospodaření státu (což je předmětem finanční vědy). Kopetz vymezuje tedy samostatnou část Staatswirtschaftslehre. Jejím předmětem jsou „přirozené zákony utváření, rozmnožování, rozdělování a spotřeby ročního národního důchodu“ (Kopetz, 1784–1859, Staatswirtschaftslehre, Einleitung. Begriffe der Wissenschaft). Při sestavování těchto principů byl brán zřetel pouze na přirozené zákonitosti vývoje lidského rodu, aniž by byl zohledněn jakkoli vliv státu a jeho zákonodárství. Jsou tedy soukromohospodářskou teorií, z níž je stát vyloučen. Přejímá tak pojetí, které stane základem pro učebnice, které vznikaly ve druhé polovině devatenáctého století až do Bráfova vystoupení. Jak bylo uvedeno, teorie se zabývá odhalováním a výkladem přirozených zákonů, ze kterých jsou vyvinuty principy podle kterých „má vláda působit“.

Pozornost věnujme národohospodářské teorii v podání profesora Koptze. Obecná část Staatswirtschaftslehre se člení na vznik (zdroje a elementy), příčiny růstu a následného rozdělování a spotřeby „národního příjmu“ a „národního jmění“. Uvádí, že dává přednost pojmu národní jmění před pojmem národního bohatství (*National-Reichthum*), který je pojmem relativním, který významově směřuje k nadbytku. Národní jmění je ve vlastnictví všech národů, včetně těch, které nejsou bohatými. Národní jmění spočívá v souhrnu všech statků, jež se nacházejí v jeho držení a patří do jeho okruhu užívání, tedy všech těch věcí, které jsou buď skutečně využívány, nebo jsou alespoň použitelné k uspokojení potřeb a dokonce i pouze příjemných požitků člověka. Východiskem výkladů profesora Koptze je pojem statku, protože je nejjednodušším pojmem učení o státním hospodářství. Je spojen s kategoriemi „národní jmění“ a „národní důchod“. Součástí kategorie statek je kategorie hodnoty. Naráží na paradox hodnoty, když poukazuje na rozpor mezi vysokou směnnou hodnotou diamantu a jeho relativně nízkou užitnou hodnotou. Pozornost věnuje Kopetz „výrobním zdrojům“ statků. Kopetz rozlišuje mezi čistým a hrubým důchodem národa. Dále rozlišuje mezi původními a odvozenými důchody. Čistý důchod národa je tvořen přebytkem, který byl ušetřen z výrobního nákladu podnikatelů a dělníků a skládá se z pozemkové renty (*Grundrente*), kapitálové a průmyslové renty (*Capitals- und Industrierente*). V původním rozdělení se hrubý důchod rozdělí mezi čtyři třídy společnosti. Mezi pracovníky, kapitalisty, pozemkové vlastníky a podnikatele (pachtýře). Od distribuce přechází k oběhu. K tomu, aby všichni členové občanské společnosti obdrželi svůj díl na ročním důchodu, je nutná směna. Směna jej přivádí k nauce o penězích. Rozebírá jejich funkce. Následně pak přechází ke spotřebě. Člení ji na soukromou a veřejnou.

3.5 Industriální politika

Industriální politika (*Industrie-Politik*) se na rozdíl od finanční politiky, která se soustřeďuje „na získávání státního příjmu“, zabývá „zkoumáním oněch zásad, podle

nichž by mělo občanské zákonodárství moci spolupůsobit na udržování a zvyšování národního jmění a národního důchodu. *Industriální a výrobní politika zkoumá nejúčelnější prostředky, jakými může zákonodárství působit na udržení a zmnožení národního jmění*“ (Kopetz, 1784–1859, Staatswirtschafts – Lehre, Einleitung. Begriffe der Wissenschaft). Jedná se vlastně o hospodářskou politiku, kterou Rau a Schön nazývají „Volkswirtschaftspflege“. Hlavní zásada národohospodářského zákonodárství podle Koptze zní: „*Utvářet stávající poměry občanské společnosti ve vztahu k veškerým odvětvím národního průmyslu takovým způsobem, aby bylo dosaženo co možná největšího výnosu a co možná největšího národního důchodu*“ (Kopetz, 1784–1859, Einleitung. Zur Industrie-Politik).

Hospodárství je založeno na povaze a přirozenosti člověka. Člověk se snaží získat z užívání svých pracovních sil a kapitálu největší užitek a výnos. K tomu je třeba svobody. Odtud jsou vytyčeny jisté úkoly pro industriální politiku. Předmětem je bezpečnost osoby a majetku a odstraňování překážek, které brání rozvoji politického zařízení a užitečnému rozvoji národní industrie.

Kopetz se v industriální politice vyslovuje k řadě otázek. Zejména k sociální otázce, stávkám, pauperismu a dalším. Vyslovuje i názor na kdysi stěžejní otázku hospodářské politiky kameralistů (zejména za vlády Marie Terezie) a řešené v Sonnenfelsově učebnici. Vyslovuje se k problému vztahu mezi velkými a malými zemědělskými podniky. Kopetz již jednoznačně neuznává výhody dělení velkých zemědělských celků a přiznává přednosti oběma typům zemědělských podniků oproti Sonnenfelsově preferenci malých zemědělských celků.

3.6 Doteky se současností. Osamostatňování ekonomické vědy.

Koptzovo učení vedle kameralismu představuje i počátky moderní ekonomické vědy u nás. Jeho učením začíná u nás proces osamostatňování ekonomické vědy. Ekonomická věda se začíná zbavovat „příměsí“ disciplin, které ekonomickou vědu nenaplňovaly, jako byly například správní věda, správní právo a tak podobně, které však spolu s národním hospodářstvím tvořily politické vědy. Kopetz uznává národní hospodářství nejen jako „novou vědu“, ale dotahuje svůj názor k přesvědčení, že by se měla tato nová věda pěstovat v rámci samostatné disciplíny. K tomu došlo až v padesátých letech devatenáctého století. Národohospodářská politika (industriální politika) se pak měla stát podle názorů některých německých autorů součástí policejní vědy. Hospodářská politika se realizovala prostřednictvím hospodářské správy a byla proto zahrnována do policejní vědy, jejímž předmětem (kromě jiného) byla i problematika postupu správních orgánů. Například „Gewerbe-Polizei“ (správa živností) a „Münz-Polizei“ (správa peněz) byly odkázány do policejní vědy. Kopetz však namítá, že národohospodářská teorie, ve které jsou objasňovány principy, podle nichž se řídí výroba, rozdělování a spotřeba statků by měla předcházet hospodářské politice, protože ta by měla být aplikací těchto principů. Industriální politiku není proto možné zahrnout do policejní vědy, protože nemůže být srozumitelná bez předchozího předslání obecné části Staatswirtschaftslehre. Avšak podle rakouského učebního plánu by měly přednášky o policii (policejní vědě) nauce o státním hospodářství přecházet.

Tak se rodil původní obraz o způsobu výkladu moderní (klasické) politické ekonomie a vnímání úlohy teorie a jejího vztahu k hospodářské politice jako praktické

nauce. Po roce 1848 se výuka i pěstování ekonomické vědy liberalizuje. Končí závislost výuky politických věd na Sonnenfelsově učebnici a národní hospodářství se v rámci politických věd osamostatňuje jako samostatná disciplína, která tvoří předmět univerzitní výuky. V šedesátých letech devatenáctého století se transformuje policejní věda ve správní vědu (*Verwaltungslehre*) a konečně roku 1893 je zaveden do univerzitní výuky systém politické ekonomie s disciplínami národohospodářská teorie, národohospodářská politika a finanční věda. Ze systému mizí správní věda, která je nahrazena národohospodářskou politikou. Národní hospodářství se přejmenuje na národohospodářskou teorii. Didaktický systém disciplín se tak uzavírá a přetrvává až do roku 1948. Tím ale proces osamostatňování ekonomické vědy nekončí. V odborné literatuře je odsunut systém politické ekonomie (národohospodářská teorie, národohospodářská politika a finanční věda) do čistě didaktické sféry vyhrazené pouze pro účely výuky. V odborné literatuře autoři používají systémy jiné. Například ve spisech J. Macka, C. Čechráka, W. Mildschuha a dalších profesorů v období první republiky jsou doporučovány systémy založené na kategorii „ekonomika“. Ta v této literatuře představuje označení pro ekonomickou vědu i označení pro obor pěstování ekonomické vědy. Pojem ekonomika je vnímán v této době jako český ekvivalent anglosaského výrazu „economics“. V současnosti volíme k překladu pojmu „economics“ český ekvivalent „ekonomie“ a vymezení ekonomické vědy se tím z hlediska historického vývoje přinejmenším komplikuje. Pojem ekonomika je chápán v současnosti spíše jako ekvivalent hospodářství. To však nebrání tomu, aby jednotlivé disciplíny byly označovány jak pomocí kategorie „ekonomie“ a jindy pomocí pojmu „ekonomika“. Například Novotný, J.: *Ekonomika sportu* (Praha: ISV, 2000) či Hobza, V., Rektorič, J.: *Základy ekonomie sportu*. (Praha: Ekopress, 2006) nebo Synek, M.: *Podniková ekonomika*. (Praha: C. H. Beck, 2006). Příkladů by se našlo více. Zdá se, že nedořešený problém v obměněné podobě se u nás táhne od časů W. G. Koptze a má kořeny v dávnější minulosti. Již K. H. Rau (Rau, 1833, s. 2) poukazoval na skutečnost, že staří Řekové používali výraz ekonomie pro hospodářství a ekonomika jako označení učení o hospodářství (o ekonomii) a zakládají pozdější komplikace. I tento dosud nedořešený problém je dědictvím procesu osamostatňování ekonomické vědy a jejího oprošťování od příměsí různých disciplín.

Kopetz šířil nový, moderní pohled na ekonomické myšlení a položil základy, na kterých stavěli jeho následovníci ve druhé polovině devatenáctého století. Je nutno dodat, že výuka politických věd v Olomouci společně s výukou práv byla v Olomouci roku 1855 zrušena.

Závěry

První polovina devatenáctého století je obdobím, ve kterém je vývoj ekonomického myšlení u nás ve srovnání s jinými obdobími jen velmi málo analyzováno. Učení mnohých čelných představitelů ekonomického myšlení tohoto období stále čeká na rozbor. Zanedbávání tohoto období v naší odborné literatuře je neospravedlnitelné, protože se jedná o období, ve kterém končí éra merkantilismu v obsahu učení a je dobou geneze moderní ekonomické vědy a to díky recepcí idejí Adama Smithe.

Čelným představitelem ekonomického myšlení uvedeného období v českých zemích je profesor politických věd Wenzel Gustav Kopetz. Uchovaly se přednášky

Koptzovy ze Staatswirthschaftslehre, byť z finanční vědy a z policejní vědy se přednášky nezachovaly. Přesto přednášky zanechaly svědectví o stavu ekonomické vědy v tomto období. Východiska ekonomické nauky profesora Koptze zůstávají kamerální. Stát je stále centrem ekonomického systému a subjektem nauky o státním hospodářství. Státní hospodářství se skládá podle Koptze ze dvou základních částí. Jednak z finanční politiky a z industriální politiky. Industriální politika je jen jiný název, který Kopetz použil, pro Sonnenfelsovu vědu o obchodu. Učení o státním hospodářství je také modernějším pojmenováním pro starší výraz „kamerální vědy“. Přesto se zde rodí základy moderní ekonomické vědy, které vyrůstají z kořenů klasické školy politické ekonomie.

V rámci industriální politiky je to relativně samostatná část, kterou Kopetz po vzoru zahraničním nazývá National-Ökonomie (*národní hospodářství*). Kopetz ji považuje za „novou vědu“, která do Rakouska proniká po roce 1805 z Německa. Subjektem národního hospodářství je národ, který se skládá z jednotlivců. Jednotlivci se svými pohnutkami k naplnění vlastního prospěchu a trhem, který tyto hybné síly transformuje v naplnění celospolečenských potřeb, představují základ pro jiné paradigma. Začíná dlouhodobý proces oprošťování národního hospodářství od příměsí disciplin, které s ekonomickou vědou přímo nesouvisely.

Nic na tomto kvalitativním zlomu nemění pokles významu politických věd v rámci studia státních a právních věd, který lze v první polovině devatenáctého století zaznamenat. V konzervativním politickém systému císaře Františka jsou profesori politických věd pod přísným úředním dohledem. Zájem o pěstování ekonomické vědy je velmi omezený a těžiště zájmu profesorů se přesouvá z politických věd na politickou zákonovědu a na těžké policejní přestupky. Z národního hospodářství nejsou v tomto období publikovány téměř žádné výstupy. Sonnenfelsova učebnice, která se používá jako obligatorní učebnice od roku 1770, přetrvává jako obligatorní učení i v první polovině devatenáctého století. Hospodářské zaostávání Rakouska nutí úřady k jisté toleranci při kritice Sonnenfelsovy ze strany profesorů politických věd a k recepci idejí klasické školy politické ekonomie. Zvláště silná byla kritika učebnice ze strany profesora politických věd na vídeňské univerzitě Josefa Kudlera. Také Kopetz považuje Sonnenfelsovu učebnici za zastaralou.

Literatura:

- AEHRENTHAL, L v. 1819. *Die Staatswirtschaft nach Naturgesetzen*. Leipzig: J. M. Brockhaus, 1819.
- AEHRENTHAL, L v. 1802. *Staatswirtschaftliche Aufsätze in strenger Beziehung auf Zeitumstände und besonderer Rücksicht auf Böhmen*. I., II., III. Leipzig, 1801–1802.
- BRÁF, A. (pozůstalost), Archiv Národního muzea v Praze, karton 39, karton 43, karton 48.
- BRÁF, A. 1923. Politické vědy v Čechách na sklonku věku osmnáctého a v první polovici devatenáctého. In GRUBER, J. a HORÁČEK, C. (eds.) *Albín Bráf, Život a dílo II, Výbor statí z nauky národohospodářské*. Praha: Vesmír, 1923.
- BUQUOY, G. 1815. *Die Theorie die Nationalwirtschaft nach einem neuen Plane und mehreren eigenen Ansichten dargestellt*. Leipzig: Verlag Breitkopf und Härtel, 1815.
- GRUBER, J. 1923. Národní hospodářství na pražské univerzitě. *Obzor národohospodářský*, ročník XXVIII, 1923.
- HOCH, K. 1936. *Čechy na prahu moderního hospodářství*. Praha: A. Neubert, 1936.

- JIRSÁK, J. 1914. České národohodpodářské písemnictví do Albína Bráfa. *Česká revue*. 1914, č. 12, s. 705–722.
- JUSTI, J. H. G. 1963. *Staatswirtschaft oder Systematische Abhandlung aller Oeconomischen und Cameralwissenschaften, die zur Regierung eines Landes erfordert werden*. Aalen: Scientia Verlag, 1963.
- Kapitoly z dějin olomoucké univerzity 1573–1973*. Olomouc: Profil, 1973.
- KINK, R. 1854. *Geschichte der kaiserlichen Universitat zu Wien*. 2 sv. Wien: Carl Gerold's Sohn, 1854.
- KLABOUCH, J. 1958. *Osvícenské právní nauky*. Praha: Svoboda, 1958.
- KOLB, G. 2004. *Geschichte der Volkswirtschaftslehre. Dogmenhistorische Positionen des ökonomischen Denkens*. 2. Auflage. München: Verlag Valen, 2004.
- KOPETZ, M. A. 1788. *Leitfaden zu dem von Sonnenfelsschen Lehrbuche der Politischen Wissenschaften*. 2. Teil, Handlung. Prag und Leipzig: Kaspar Wibermann, 1788.
- KOPETZ, W. G. 1819. *Oesterreichische politische Gesetzkunde oder systematische Darstellung der politischen Verwaltung in den deutschen, böhmischen und galizischen Provinzen des österreichischen Kaiserthums*. 2 díly. Wien: Kupfer und Sommer, 1807–1819.
- KOPETZ, W. G. 1830. *Allgemeine österreichische Gewerbgeseztzkunde oder systematische Darstellung der gesetzlichen Verfassung der Manufaktur- und Handelsgewerbe in den deutschen, böhmischen und galizischen, italienischen und ungarischen Provinzen des österreichischen kaiserstaates*. Dva díly. Wien: F. Volcke, 1829, 1830.
- KOPETZ, W. G. (b.d.) *Staatswirtschaft*. Památník národního písemnictví, karton 27/D/1, (4/B/2), Kopetz Gustav 1784–1859. Heft X.
- KUDLER, J. 1856. *Grundlehren der Volkswirtschaft*. Wien 1845, druhé vydání 1856.
- KRAMEŠ, J. 2007. Politické vědy, osobnosti a pedagogické formy činnosti v období kramerismu. In *Vývoj ekonomie jako předmětu vysokoškolské výuky v českých zemích do roku 1948*. (sborník) Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2007.
- KRAMEŠ, J. 1998. *Kramerismus a klasická ekonomie v Čechách*. Studie z hospodářských dějin č. 4. Vysoká škola ekonomická v Praze, FNH, 1998. ISBN 80-7079-418-6
- KUDLER, J. 1845. *Grundlehren der Volkswirtschaft*. Wien, 1845.
- OSTERLOH, K. H. 1970. Joseph von Sonnenfels und die österreichische Reformbewegung im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus. *Historische Studien*. Heft 409. Lübeck und Hamburg: Matthisen Verlag, 1970.
- PETRÁŇ, J. 1983. *Nástin dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy*. Praha: Univerzita Karlova, 1983
- RAPHAEL, D. D. 1995. *Adam Smith*. Praha: Odeon, Argo, 1995.
- RAU, K. H. 1833. *Lehrbuch der politischen Oekonomie*. Heidelberg: Universitätsbuchhandlung von E. F. Winter, 1833.
- RICHTER, C. T. 1869. *Ueber das Studium der Volkswirtschaft in Oesterreich*. Prag: Verlag von H. Dominicus, 1869.
- ROSCHER, W. 1874. *Geschichte der National-Oekonomie in Deutschland*. München: R. Oldenbourg, 1874.
- SAX, E. 1884. *Das Wesen und die Aufgaben der Nationalökonomie*. Wien: Alfred Holder, 1884.
- Seznamy přednášek olomoucké univerzity (lycea)*. (Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc.)
- SMITH, A. 1989. *Teorie mravních citů*. Praha: Liberální institut, 1989.
- SONNENFELS, J. 1787. *Grundsätze der Polizei-, Handlungs- und Finanz*. Fünfte, vermehrte und verbesserte Auflage. Wien: Joseph Edlen von Kurzdeck k. k. Hofbuchdrucker Groß- und Buchhandler, 1787.
- VYBRAL, V. 1939. *Základy teorie státního hospodářství a její vývoj v Německu v devatenáctém století*. Praha, Brno: Orbis, 1939.
- WEISSENSTEINER, F. 2005. *Synové Marie Terezie*. Praha: Ikar, Euromedia Group, k. s., 2005.
- WELLNER, M. 1877. *Böhmische Volkwirthe seit Hundert Jahren*. Prag: Verlag von Carl Bellmann, 1877.
- ZIZIUS, J. N. 1811. *Oekonomisch-politische Betrachtungen über die Handelsbilanz*. Wien, 1811.

EDUCATION OF POLITICAL ECONOMY AND ECONOMIC THOUGHT IN THE CZECH LANDS IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

Jaroslav Krameš, The University of Economics, Prague, nám. W. Churchilla 4, CZ – 130 67
Prague 3 (krames@vse.cz).

Abstract

The synthesis of cameralism and the classical school of political economy was implemented on university premises in the Czech Lands as the education of Adam Smith was adopted. It was spread out by presentations of Wenzel Gustav Kopetz, the Professor of political economy at the University of Prague, and by professors of political economy at the Olomouc Lyceum (from 1827 at the University of Olomouc). A declining interest of the state in political economy reduced an interest in economic thinking which resulted in a considerable decrease of publishing activity. A certain toleration of authorities to the criticism of the officially prescribed Sonnenfels' textbook has enabled the reception of new ideas of the classical school into the education. The lectures by Professor Kopetz, have been preserved up to these days, can prove it. A new independent part was formed as a discipline of the education.

Keywords

political economy, national economy, cameralism, classical school of political economy, political economy education

JEL Classification

P2, P3